

O‘SMIR YOSHDAGI O‘QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH

Mirzaqulova Xursanoy Shavkat qizi

Sirdaryo tumani 5-maktab psixologi

O‘razaliyeva Feruza Norqulovna

Sirdaryo tumani 31 -maktab psixologi

Abdullayeva Dilraba Rustamovna

Sirdaryo tumani 19- maktab psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘smir yoshdagi o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishning psixologik jihatlari, uning ahamiyati hamda bu jarayonda oila, maktab va psixologning o‘rni yoritilgan. Shuningdek, o‘quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini aniqlash orqali to‘g‘ri kasb tanlashga yordam berish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: o‘smirlik, kasb tanlash, kasb-hunar, psixologiya, qobiliyat, qiziqish, yo‘naltirish, motivatsiya, o‘quvchi, rivojlanish.

KIRISH

Kasb tanlash — bu insonning o‘z qiziqishi, qobiliyati va imkoniyatlariga mos keladigan faoliyat yo‘lini ongli ravishda tanlash jarayonidir. Kelajakda kim bo‘lishni hal qilish demakdir. Kasb tanlash har bir inson hayotidagi eng muhim qarorlardan biri hisoblanadi. Chunki tanlangan kasb insonning kelajakdagi hayot tarzi, daromadi va o‘zini baxtli his qilishiga bevosita ta’sir qiladi.

Kasb tanlashda e’tibor beriladigan asosiy omillar:

- qiziqish (nima yoqadi);
- qobiliyat (nima yaxshi chiqadi);
- sog‘liq holati;
- jamiyatda talab (qaysi kasblar kerak);

– oilaning yordami va maslahatlari.

Ko‘pincha o‘quvchilar quyidagi xatolarga yo‘l qo‘yadi:

- boshqalarga taqlid qilib kasb tanlash;
- ota-onaning majburlashi bilan tanlash;
- kasb haqida yetarli ma’lumotga ega bo‘lmaslik.

To‘g‘ri kasb tanlash uchun:

- o‘z qiziqish va qobiliyatlarini aniqlash;
- turli kasblar haqida ma’lumot olish;
- psixologik testlardan foydalanish;
- mutaxassislar bilan suhbatlashish muhimdir.

Maktab psixologi bu jarayonda o‘quvchilarga yordam beradi. U testlar, suhbatlar orqali o‘quvchining qobiliyatini aniqlab, to‘g‘ri yo‘naltiradi.

O‘smirlik davri inson hayotidagi muhim bosqichlardan biri bo‘lib, aynan shu davrda kelajak kasbini tanlashga bo‘lgan qiziqish shakllana boshlaydi. Bu davrda o‘quvchilar o‘z qobiliyatlarini anglashga, qiziqishlarini aniqlashga va mustaqil qaror qabul qilishga intiladi.

O‘smir yoshdagi o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish — bu ularning qiziqishlari, qobiliyatlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda to‘g‘ri kasb tanlashga yordam berish jarayonidir. Bu jarayon o‘quvchining kelajak hayotida muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Ko‘pincha o‘quvchilar kasb tanlashda aniq tasavvurga ega bo‘lmaydi. Ba’zida ular ota-onaning yoki atrofdagilarning fikriga ergashib, o‘ziga mos bo‘lmagan kasbni tanlashlari mumkin. Shu sababli bu jarayonda to‘g‘ri yo‘naltirish zarur.

Maktab psixologi o'quvchilarning qobiliyat va qiziqishlarini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Turli testlar, suhbatlar va kuzatuvlar orqali o'quvchining ichki imkoniyatlari o'rganiladi. Bu esa unga mos kasbni tanlashga yordam beradi.

O'qituvchilar ham o'quvchilarni kasbga yo'naltirishda faol ishtirok etishi kerak. Ular o'z faniga qiziqayotgan o'quvchilarni aniqlab, ularni shu yo'nalishda rivojlantirishga yordam berishi mumkin.

Ota-onalar esa farzandining qiziqishlarini inobatga olishi, unga bosim o'tkazmasdan, aksincha qo'llab-quvvatlashi zarur. Bola o'z xohishi va qobiliyatiga mos kasbni tanlaganida muvaffaqiyatga erishish ehtimoli yuqori bo'ladi.

Shuningdek, o'quvchilarni turli kasblar bilan tanishtirish muhimdir. Kasb tanlashga oid suhbatlar, uchrashuvlar, ekskursiyalar va seminarlar orqali o'quvchilarning dunyoqarashi kengayadi.

O'smirlar bilan ishlashda motivatsiyani oshirish ham muhimdir. Ularni o'z ustida ishlashga, bilim olishga va kelajak haqida o'ylashga undash zarur.

Mamlakatimizda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar ertangi yosh avlodni har tomonlama tarbiyalab, kelajakda komil insonlar bo'lib yetishishlarini ko'zda tutadi. "Hozirgi kunda to'qimachilik, konchilik, elektrotexnika, kimyo va boshqa sanoat tarmoqlarida, qishloq xo'jaligi, xizmatlar va servis, qurilish, tadbirkorlik sohalarida kattakatta o'zgarishlar qilayapmiz. Iqtisodiyot shiddat bilan rivojlanayotgan bir paytda oliy ta'lim tizimi taraqqiyotning lokomotivi bo'lish o'rniga, zamon bilan hamqadam bo'lmayotgani achinarlidir. Mehnat bozoridagi tarkibiy o'zgarishlarga javob beradigan, yoshlarimizga kasb-hunar o'rgatadigan, ularda tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantiradigan tizim yo'q desak, bu ham achchiq haqiqat"

Psixologiyada o'smirlarning psixologik tomonidan salomatligi ijtimoiy-iqtisodiy, ekologik, madaniy, psixologik va boshqa ko'plab omillarga bog'liq. Psixologiya soha vakillarining tadqiqotlariga asosan (L.I.Bojovich, V.S.Muxina va boshqalar) o'smir ijtimoiy-muhitning eng nozik tizimi sifatida turli tashqi va ichki salbiy ta'sirlarga tezda

duchor bo‘ladi. So‘nggi yillarda, olib borilgan maxsus eksperimental tadqiqotlarda tasdiqlaganidek, eng ko‘p uchraydigan hodisalar o‘smirlarda kasb tanlashdagi xavotirlanish va qo‘rquvdir (I.V.Dubrovina, V.I.Garbuzov, A.I.Zaxarov, E.B.Kovaleva, R.S. Nemov, I.M. Kondakov, V.B. Chapar va boshqalar)

Bu yerda xavotirlanish diqqatni, tafakkurni, xotirani va intellektual qobiliyatlarni safarbar qilish omilidir. Ammo xavotirlanish darajasi ushbu optimal chegaradan oshib ketganda, odam vahima qiladi. Muvaffaqiyatsizlikka yo‘l qo‘ymaslik uchun o‘smir ushbu kasbni tanlashdan voz kechadi yoki ma‘lum bir vaziyatda muvaffaqiyatga erishish uchun hamma narsani qiladi va shu qadar unda emotional va fiziologik charchoq paydo bo‘ladi, u boshqa vaziyatlarda “muvaffaqiyatsiz” bo‘ladi va bularning barchasi muvaffaqiyatsizlik qo‘rquvini oshiradi, xavotirlanish kuchayadi, ma‘lum bir faoliyatlarda uning uchun doimiy to‘siq bo‘ladi.

Kasb tanlash, kasbiy jihatdan o‘zini anglash va kasb tanlashning yoshga xos xususiyatlarini o‘rganish bo‘yicha N.Gisbers, Ye.Golovaxa, A.Golomshtok, L.Yovayshi, E.Klimov, A.Kronik, L.Mitina, I.Mur, N.Pryajnikov, D.Syuper, L.Bojovich, I.Kon, V.Slobodchikov, D.Feldshteyn va boshqalarning izlanishlarini ta’kidlash joiz. Ammo umumiy o‘rta ta’lim maktablari va akademik litsey bitiruvchilari orasida kasbiy qiziqishlar(tanlovlar) shakllanishida xavotirlanish va qo‘rquvning ijtimoiy-isixologik omillarini yoritishga bag‘ishlangan maxsus tadqiqotlar dunyo amaliyotida juda kam ekanligi rost. O‘zbekistonda esa bunday mavzudagi ilmiy izlanishlar mutloq amalga oshirilmagan.

Mamlakatimiz olimlari tomonidan ham kasb tanlashda o‘z-o‘zini baholash muammosini o‘rganishga bag‘ishlangan bir qator ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirilgan. Ularda kasbiy tanlovlarni va o‘z-o‘zini baholashni shakllantirish muammosi doimiy o‘rganishni taqozo etadigan muammo ekanligi ko‘rsatilgan. Axloqiy, intellektual va estetik kabi his-tuyg‘ularni ajrating. K. Izard tomonidan taklif qilingan tasnifga ko‘ra, fundamental va hosilaviy hissiyotlar farqlanadi. Asoslarga quyidagilar kiradi:

1)qiziqish - hayajon,

- 2) quvonch,
- 3) ajablanish,
- 4) qayg‘u chekish,
- 5) g‘azab,
- 6) jirkanish,
- 7) nafrat,
- 8) qo‘rquv, 9) sharmandalik, 10) aybdorlik.

Psixologik adabiyotlarda xavotirlanish tushunchasining turli xil ta’riflarini topish mumkin, garchi ko‘pchilik tadqiqotchilar buni boshqacha ko‘rib chiqish zarurligiga rozi bo‘lishadi - vaziyatli hodisa va shaxsiy xususiyat sifatida, o‘tish holati va uning dinamikasini hisobga olgan holda. Psixologik lug‘at ushbu atamaning quyidagi izohini beradi: “Xavotirlanish - bu odamning tez-tez va kuchli xavotirlanishlanishga moyilligi, shuningdek, uning paydo bo‘lishining past chegarasida namoyon bo‘ladigan individual psixologik xususiyatdir.

A. M. Prikhojanning ta’kidlashicha, xavotirlanish - bu muammoni kutish bilan bog‘liq bo‘lgan hissiy noqulaylik, yaqinlashib kelayotgan xavfni oldindan bilish bilan bog‘liq. Xavotirlanish hissiy holat sifatida va barqaror xususiyat, shaxsiy xususiyat yoki temperament sifatida ajralib turadi.

R. S. Nemov ta’rifiga ko‘ra, “xavotirlanish - bu odamning doimiy yoki situatsion ravishda namoyon bo‘ladigan xususiyati bo‘lib, xavotirlanishning kuchayishi, muayyan ijtimoiy vaziyatlarda qo‘rquv va xavotirni boshdan kechirish”.

A.V. Petrovskiy ta’rifiga ko‘ra “Xavotir - bu xavotirlanish reaksiyasining boshlanishi uchun past chegara bilan tavsiflangan shaxsning xavotirlanishga moyilligi bilan aniqlansa, albatta individual farqlarning asosiy parametrlaridan biri hisoblanishi tabiiy jarayondir. Xavotir odatda nevropsikiyatrik va og‘ir somatik kasalliklarda, shuningdek, sog‘lom odamlarda kuchayadi. psixotravma oqibatlarini boshdan kechirayotgan odamlar, ko‘p guruhlarda shaxsiyatning buzilishining deviant sub‘ektiv ko‘rinishi bo‘lgan odamlar.

Zamonaviy psixologiyada xavotirlik ruhiy holat, xavotirlanish esa genetik, ontogenetik yoki vaziyat bilan belgilanadigan ruhiy xususiyat sifatida tushuniladi. Xavotirlanish - bu odamning xavotirlik holatini tez-tez va kuchli boshdan kechirishga moyilligi, shuningdek, uning paydo bo'lishining past chegarasida namoyon bo'ladigan individual psixologik xususiyat. Bu asabiy jarayonlarning zaifligi tufayli shaxsiy shakllanish yoki temperamentning xususiyati sifatida qaraladi. Xavotirlanish aniq yoshga xos xususiyatga ega. Barqaror ta'lim sifatida real tahdid yoki xavotirlanish mavjudligidan qat'iy nazar, ko'pchilik bolalar uchun ortib borayotgan xavotirlanishga sabab bo'ladigan muayyan sohalar, haqiqat ob'ektlari mavjud.

Kasbiy o'zini-o'zi belgilash - bu insonning kasblar olamidagi o'z o'rniga hissiy jihatdan rangli munosabati. Shaxsning kasbiy o'zini-o'zi belgilashiga ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, professional jamoadagi shaxslararo munosabatlar, kasbiy rivojlanish, yoshga bog'liq va kasbiy inqirozlar ta'sir qiladi. Kasbiy maslahat bo'yicha psixologik va pedagogik adabiyotlarni tahlil qilib, biz tanlov muammosidagi xavotirlanish sxemasini tuzdik:

- 1) ularning moyilligi va manfaatlarini aniqlashdagi xavotirlanishi;
- 2) har qanday ish turiga qarshi ko'rsatmalar mavjudligini aniqlash uchun o'z sog'lig'ini aniqlashdagi xavotirlanishi;
- 3) o'smir yashayotgan va ishlamoqchi bo'lgan hududda qiziqqan kasbga ehtiyoj va uni rivojlantirish istiqbollarini aniqlashdagi xavotirlanish;
- 4) kerakli kasbni egallash yo'li va yo'llarini aniqlashdagi xavotirlanish.

O'z taqdirini o'zi belgilash haqida o'ylaydigan yigit va qizlar oilalari, tengdoshlari, turli ta'lim tashkilotlari va ommaviy axborot vositalarining turli ta'sirini boshdan kechiradilar. Kasbiy o'zini-o'zi belgilash shaxsning ijtimoiy pozitsiyalari asosida yuzaga keladi, yoshning kasbiy yo'nalishi uning ijtimoiy yo'nalishiga asoslanadi, albatta bu esa xavotirlanish bilan bog'liq ekanligi ma'lum.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o‘smir yoshdagi o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish — bu mas’uliyatli va muhim jarayon bo‘lib, u oila, maktab va psixolog hamkorligida samarali amalga oshiriladi. To‘g‘ri yo‘naltirilgan o‘quvchi kelajakda o‘z kasbining yetuk mutaxassisi bo‘lib yetishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. R.U.Otamuratov, H.O‘rolov, S.Rahimova., Kompyuter ilmlari va muhandislik texnologiyalari xalqaro ilmiy-texnik konfrensiya materiallar to‘plami. 2022., - 476
2. R.U.Otamuratov, S.A.Otamuratova., Ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish., МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ Республика илмийамалий конференция материаллари тўплами., 2021., 494 б.
6. R.U.Otamuratov., Kasbiy motivatsiyalarda qo‘rquv va xavotirlanish psixokorreksiyasi., y.,diss.magistrlik ilmiy dar. Toshkent: 2022 y., - 3,12 b.
7. Ziyonet